

EN BAKGRUND TILL DETTA TEMANUMMER har varit den sedan länge pågående diskussionen om arkitekturkritikens svaga ställning i massmedia. I jämförelse med konst- och litteraturkritik förs ett närmast rudimentärt samtal om arkitektur. En av de författare som vi inbjudit för att reflektera över arkitekturkritiken, Eva Eriksson, ser en förklaring till detta tillstånd i att arkitektur och stadsbyggnad inte ingår i den allmänbildning som förmedlas i skolorna och att vi därmed inte tränas att se och ge omdömen om den byggda miljön. Andra förklaringar är, enligt henne, att samhället blivit alltmer specialiserat och att arkitektur därmed inte längre ses som en självklar del i konst och kulturdebatt. I och med funktionalismen bidrog även arkitekterna själva till denna splittring genom att de av ideologiska skäl, men också för att konkurrera med ingenjörerna, skilde arkitekturen från konsten och gjorde den till en teknisk och byråkratisk angelägenhet.

Frågan om arkitektur är att betrakta som konst eller som en teknisk/praktisk angelägenhet som bygger på vetenskaplig kunskap har aldrig fått något entydigt svar inom arkitektkåren. Å ena sidan har man önskat, att likt läkare, apotekare och jurister bli betraktade som en profession styrd av yrkesetiska regler och fastställda kunskapskrav och å andra sidan som fria konstnärer. I det första fallet vilar yrkesverksamheten på vetenskaplig grund eller åtminstone på beprövad yrkeserfarenhet, och kritik måste då föras i den vetenskapliga sfären eller internt inom kåren. I det andra fallet, då arkitektur betraktas som konst, borde arkitekturen underkastas samma publika kritik som inom litteratur och bildkonst.

Det förefaller alltså i förstone som om det är arkitekturens eventuella konstnärliga dimensioner som kräver och befordrar en offentlig kritik, något som redan verkar ha stått klart för sekelskiftets arkitekturskribenter. I sin artikel om arkitekturkritikens utveckling från beskrivning till bedömning i 1890-talets Sverige refererar Peter Sundborg en pionjär inom arkitekturkritiken som menade, att om "... arkitekterna var näringsidkare så hade de full rätt att undanbedja sig offentlig kritik. Men var arkitektur konst så fordrades också en offentlig kritik."

I en konkret studie visar emellertid Björn Klarqvist att den så kallade arkitekturkritik som idag bedrivs i den svenska tidskriften *Arkitektur* fortfarande till stor del består av knapphändig kommenterade beskrivningar.

Är då arkitekturen en kulturyttring som liksom konsten bör underkastas offentlig kritik eller ett resultat av beprövad yrkeskunskap som möjligtvis kan korrigeras av experter? Modernismen har hela tiden vacklat mellan dessa två positioner, men från 1930-talet fram till 1970-talets mitt verkar de professionella strävandena ha dominerat. Från 1970-talet vinner dock det andra betraktelsesättet terräng och försöken att återupprätta arkitekturen som konst får brett stöd och anger villkoren för debatten. Detta följdes av en omfattande utgivning av litteratur om arkitektur och ett massmedialt intresse.

Under 1980-talet hävdade många att om arkitekturen åter skulle kunna betraktas som konst måste den hävda sin självständighet och rätten att referera till sig själv och sin egen historia. Mot en tidigare dominerande "exernalistisk" referensram, där arkitekturen sågs som ett mer eller mindre passivt uttryck för samhällsliga förhållanden eller funktionella krav, ställdes en "internalistisk" där arkitekturen tillskrevs en relativ autonomi och således kunde bedömas som någonting för sig.

Ambitionen att bedöma arkitektur som någonting för sig, som en bland andra autonoma konstarter, ger naturligtvis andra premisser för kritik än om arkitekturen t. ex framför allt ses som estetisk organisation av en praktiskt verklighet, dvs. brukskonst. I sin artikel "How to Read (Anything as) Art" försöker Kari Jormakka klargöra vad som gäller för att vi ska betrakta ett objekt som ett konstverk och hur kritiken i konsekvens därmed bl. a. måste se verket som ett unikt resultat av en konstnärs intentioner.

Om ambitionen istället är att bedöma arkitektur som brukskonst hamnar inte de konstnärliga intentionerna i fokus på samma sätt. Mer relevant blir här hur arkitekturen fyller sin funktion, hur väl den fungerar vid bruk. Inte vad den säger som konstverk utan hur den fungerar när vi använder den. Arkitekturens estetiska dimension blir här en aspekt av hur den fungerar i sitt sammanhang. Många funktionalister ansåg att bedömningen av hur en byggnad fungerade kunde vetenskapliggöras. Kritiken av det byggda skulle därför kunna ske utifrån allmängiltiga principer och ses som ett fortgående korrigeringsarbete med växande kunskap som grund.

Att bedöma arkitektur som autonom konst och att bedöma den som brukskonst med tonvikt på funktioner kan således ses som två diametrala positioner för kritik. Arkitekturkritiken rör sig dock inte bara på en linje mellan dessa två yttermarkeringar utan tar även sin utgångspunkt i andra normativa antaganden om vad arkitektur är och bör vara. I "Arkitekturens kriser og kritikens normer" tecknar Carsten

Thau hur olika generationer inom arkitektkåren intagit olika positioner under 1900-talet, från arkitekturen som socialestetisk emancipatorisk pedagogik till ett hävdande av arkitekturens egenart och konstnärliga autonomi. Han visar också på en växande klyfta mellan arkitekturens teori och praktik.

Just klyftorna mellan olika bedömningsgrunder för arkitektur utgör enligt många kritikens själva *raison d'être*. Nils-Ole Lund ser i sin artikel "Arkitekturkritik og tradition" att arkitekturinstitutionen som fram till 1960-talet varit relativt väl sammanhållen, där praktikern, läraren, forskaren och skribenten mycket väl kunde integreras i en och samma person, nu differentieras i fyra poler, yrket, skolorna, tidskrifterna och forskningen och att dessa allmer framträder som olika discipliner med olika värderingar. Just detta faktum gör enligt honom kritiken nödvändig som ett medel att upprätta en dialog mellan polerna.

Även David Kolb utgår i sitt inlägg från att det finns många grunder utifrån vilka man kan fälla omdömen om arkitektur. Ändå måste vi försöka göra det, menar han, inte för att i första hand skapa något konsensus om vad som är rätt eller fel, fult eller vackert, utan för att "Architectural works obtrude into the physical context to a degree and with a permanence that other arts seldom accomplice. They are exposed to daily use, involved in different activities and interactions. They shape our life, so judgement about them seem important." Men hur ska vi gå till väga när vi är allför medvetna om att vi lever i en pluralistisk värld för att fälla universiella omdömen och total relativism inte heller verkar vara svaret? Om detta handlar Kolbs artikel "Identity and Judgment: Five Theses and a Program."

I "Kritikerns kriterier" behandlar Jerker Lundequist samma fråga på ett något annorlunda sätt än Kolb. I Wittgensteins efterföljd ser han upplevelsen av arkitektur som ingående i ett estetiskt språkspel, dvs. ett regelstyrt kollektivt beteende som är historiskt och samhälleligt bestämt. Trots detta menar han att vi måste sträva efter att undvika att bli vår samtids och våra underförstådda självklarheters fångar och försöka att se företeelser ur evighetens synvinkel även om vi inte kommer att lyckas. Vi "bör försöka förstå vad företeelsen verkligen är – vad människor faktiskt gör och har gjort i de sammanhang, *språkspel*, där företeelsen hör hemma." Med detta som motto analyserar Lundequist Slavenka Drakulics essä om en bombad bro i Bosnien som ett lyckat exempel på arkitekturkritik.

Arkitekturkritik är nu inte alltid rubricerad som kritik och förs inte heller alltid på kultursidor eller i facktidskrifter. Den återfinns ofta såväl på lokaltidningens ekonomisidor som i berättelser om arkitekturens historia. I "The 'Natural History' of the City" försöker Kimmo Lapintie visa hur modern historieskrivning om staden kan tolkas som kritik och hur denna kritik används för att legitimera modern planeringsideologi.

Att vi har behov av att fälla omdömen om det vi bygger och att vi gör det på det ena eller andra sättet verkar klart. Att vi gör det i otillräcklig omfattning eller på fel, obskyra eller otillräckliga grunder verkar även vara en vanligt omfattad åsikt. Kanske är det så. Vi hoppas emellertid att detta nummer av tidskriften ska fungera som ett incitament till vidare diskussion. Även nästa nummer kommer till stor del att ägnas åt arkitekturkritik och vi välkomnar fler inlägg i debatten. Som vetenskaplig tidskrift representerar detta forum en pol inom den arkitekturinstitution som Nils-Ole Lund skisserar och som sådan har den inte bara till uppgift att presentera den arkitekturkritik som forskningen eventuellt kan utgöra utan även att systematisk granska arkitekturkritiken.

De flesta bidragen i detta nummer är snarare att betrakta som reflektioner kring arkitekturkritik än som resultat av forskning. De har därför endast underkastats redaktionell granskning.

redaktionen/

Niels Albertsen, Lilian Christina Andersson och Finn Werne